

HATÁRVIDÉKEK EURÓPAI KONTEXTUSBAN

19. Vázlat az EU határrégióinak összehasonlító elemzéséhez

NÉMETH SAROLTA

A BEVEZETŐBEN RÖVIDEN BEMUTATOTT „EUBORDERREGIONS”-projekt az Európai Unió külső határai mentén található térségek határon átnyúló együttműködési programjainak, hálózatainak és tevékenységeinek a társadalmi-gazdasági fejlődésükben betöltött szerepét vizsgálta.

A kutatás egyik központi kérdése az volt, hogy olyan külső tényezők, mint a napjainkban is meghatározó és változó geopolitikai viszonyok, illetve a gazdasági válság mennyiben befolyásolják a határ két oldalán található térségek közötti együttműködések kereteit és lehetőségeit, és ezáltal a határ menti régiók társadalmi-gazdasági fejlődését. Olyan, az Európai Uniót és közvetlen szomszédságát is érintő fontos folyamatokat és jelenségeket is elemeztek a projektben részt vevők, mint például a vándorlás, a nemzeti-etnikai kisebbségek jelenléte, környezetvédelmi és energiagazdasági szempontok és konfliktusok. Ezen gazdasági-társadalmi, illetve geopolitikai folyamatok által generált biztonságpolitikai feszültségek országonként és nagytérségenként, esetenként igen eltérő érdekek mentén jelentősen kihatnak a Barents- és a Balti-térségeken belüli makroregionális együttműködésre, az ún. Keleti Partnerség fejlődésére, valamint a Földközi- és Fekete-tengerek menti régiókon belüli kooperációra.

A kutatás másik fontos fókusza a helyi/regionális szint és az ott érvényesülő, a határon átnyúló együttműködést érintő társadalmi és strukturális tényezők vizsgálata volt, melyek a fent említett külső befolyások mellett meghatározzák a határ menti térségek jövőbeli fejlődését. Az EUBORDERREGIONS-projekt résztvevői a konkrét esettanulmányokkal annak a megértésére is törekedtek, hogy a helyi döntéshozók és közösségek a tágabb európai kontextusban hogyan látják és értelmezik térségük fejlődését (korlátokat, célokat), valamint a határon átnyúló együttműködésben és a határ menti elhelyezkedésben rejlő lehetőségeket és esetleges veszélyeket. A projekt keretében térségi esettanulmányonként nagyszámú állami, magán- és civil szervezet képviselőinek bevonásával készültek interjúk és került megrendezésre több fókuszcsoporthoz fórum. Ezek során az érintettek véleményt formáltak az Európai Unió határ menti térségeket érintő politikáiról, különös tekintettel annak a határ menti együttműködést támogató („CBC”) programjairól, valamint azok helyi szinten való adaptációjáról, megvalósulásáról. E nézőpontokat is figyelembe véve a kutatók végül néhány szakmai észrevételt és javaslatot is tettek helyi, regionális és EU-szinten dolgozó politikusok és döntéshozók részére.

Az EUBORDERREGIONS-kutatás többféle vizsgálati megközelítést alkalmazott, az adatgyűjtési és feldolgozási módszerek széles körének felhasználásával. A módszertani eszköztár részét képezték olyan kvantitatív megoldások, mint a létező és saját felmérésekből származó adatok egyszerűbb, leíró statisztikai elemzése és korrelációja, vagy a szociológia módszertanából jól ismert hálózatelemzés (network analysis) szervezetek közötti együttműködésekre való adaptációja. Nagyobb részben támaszkodott a kutatás kvalitatív adatokra és módszerekre, mint például megfigyelések, észlelési adatok, napilapok és egyéb média tartalmi értékelése, interaktív módszerek (online felmérés, személyes mélyinterjúk és fókuszcsoportos fórumok) és a releváns szakpolitikai dokumentumok, stratégiák elemzése.

Az EUBORDERREGION-projektben 14 ország 15 különböző kutatóintézetéből vett részt számos kutatási terület és diszciplína képviselője. Kilenc alkalommal találkoztak közös munka céljából a projekt négy éve során, melyek keretében három esetben nyílt, tudományos konferenciákat is szerveztek (2012 májusában egyet Budapesten is). Ezen kívül a projekt három alkalommal tartott kifejezetten a helyi döntéshozók számára tervezett fórumot: a törökországi Ankarában és Isztambulban, valamint az észtországi Tartuban.

Az EUBORDERREGIONS-esettanulmányok nagyjából lefedik az Európai Unió külső északi, keleti és déli határát (lásd a kötetben Sik Endre bevezető tanulmányának 1. térképét).

Kicsit pontosabban bemutatva az esettanulmányok szerkezetét: a *norvég–orosz* határ mentén Kirkenes és Murmansk térségében folyt a kutatás, a *svéd–norvég* határnál Kiruna és Narvik városokra terjedtek ki az esettanulmányok (1. térkép).

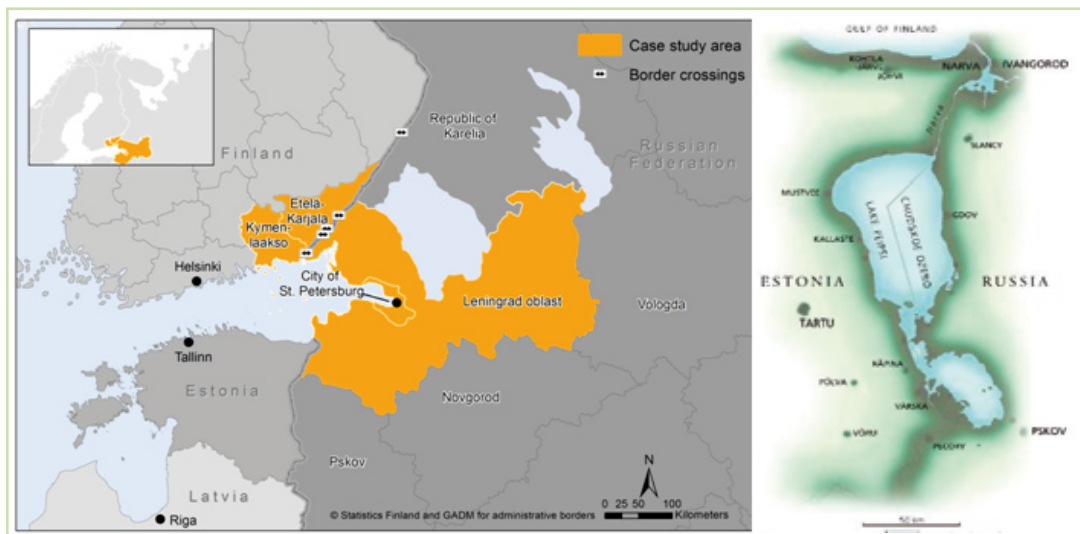
1. térkép
A két északi
esettanulmány

Forrás: <http://www.euborderregions.eu/research-content/case-studies>

A *finn–orosz* határon Délkelet-Finnország két régiójára, valamint Szentpétervár és Leningrád Oblaszt térségére összpontosítottak a kutatók, az *észti–orosz* határ menti esettanulmány pedig a Peipus–Pszkovi-tótól északra a Narva–Ivangorod „ikervárosok” együttműködését és délebbre a Pölva, Valga és Võru megyék, valamint Pskov és Pechory városok térsége közötti határ menti folyamatokat és kapcsolatokat elemezte (2. térkép).

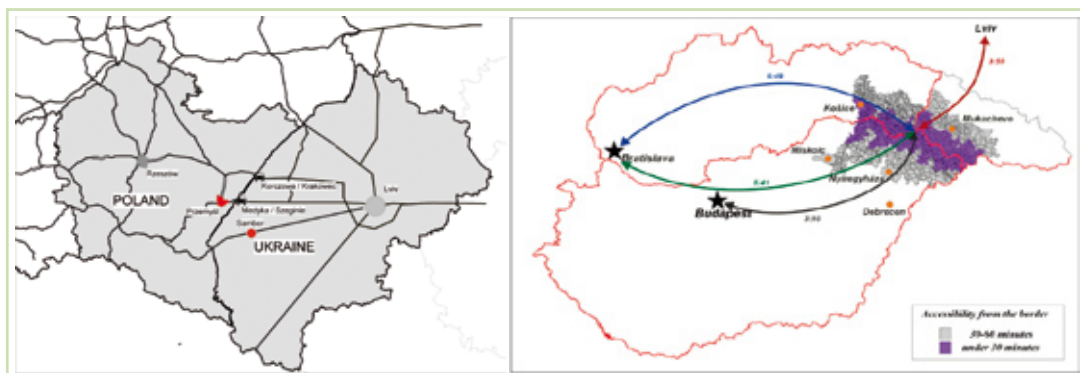
2. térkép
A két északkeleti
esettanulmány

Forrás: <http://www.euborderregions.eu/research-content/case-studies>

A lengyel–ukrán határ mentén a lengyel Kárpátaljai vajdaság (Podkarpackie) és a Lvivi terület, a magyar–ukrán–szlovák hármashatár mentén pedig nagyjából Borsod-Abaúj Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék észak-északkeleti kistérségei, az ukrán Kárpátalja (Zakarpattia Oblast), valamint a Kassai kerület keleti része volt a részletesebb vizsgálat tárgya (3. térkép).

3. térkép
A két keleti
esettanulmány

Forrás: <http://www.euborderregions.eu/research-content/case-studies>

Tovább haladva déli irányban a román–moldáv határmenté (Botoșani, Iași, Vaslui, Galați, Tulcea megyék és Moldávia teljes területe), a bolgár–török határvidék (Burgas és Kirklareli térsége), valamint a görög–török (Kelet-Makedónia és Edirne) határ menti térségére terjedt ki a kutatás (4. térkép).

4. térkép

A három délkeleti
esettanulmány

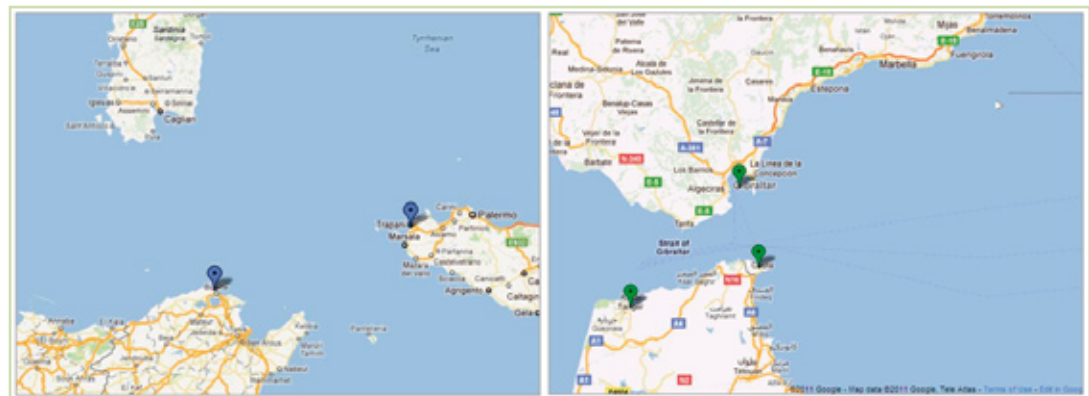

Forrás: <http://www.euborderregions.eu/research-content/case-studies>

Az esettanulmányok sora a Földközi-tenger térségével zárul: itt az *olasz–tunéziai* (a Szicília, illetve a Tunis és Bizerte régiók közötti) kapcsolatok és kooperáció, illetve a *spanyol–marokkói* (Algeciras, Tangier, Ceuta, Tetouan közötti) határon átnyúló együttműködés álltak a vizsgálatok központjában (5. térkép).

5. térkép

A két déli
esettanulmány

Forrás: <http://www.euborderregions.eu/research-content/case-studies>

Az előbbi felsorolás is érzékelteti, hogy az Európai Unió „szomszédsága” és a külső határa mentén fennálló társadalmi, gazdasági és politikai viszonyok nagyon változatosak. Számos tényező különböző kombinációja határozza meg az eltérő határszakaszokon átnyúló együttműködések intenzitását és minőségét is. Nagytérségeken (az EU északi, keleti és déli határvidékein) belül is találkozhatunk jelentős különbségekkel.

Határesetek

A tanulmányozott négy északi és északkeleti példa között találunk két „kakukktojást”: a norvég–orosz és a svéd–norvég határ esetét. A *norvég–orosz* határ esetében egyik ország sem tagja az EU-nak, habár Norvégia sok szempontból (szoros gazdasági kapcsolatok és egyezmények, a szomszéd északi államokkal való hagyományosan szoros kapcsolata, társadalmi-gazdasági fejlettsége, intézményrendszere alapján is) az Európai Unió integrált részének is tekinthető. EU által támogatott határ menti CBC-programokban érthetően szűkölködik ez a térség, így az ilyen tevékenységeket, projekteket nagyrészt norvég finanszírozásból tudják csak megvalósítani. Ennek, valamint a komoly társadalmi-gazdasági aszimmetriák ellenére a határ mindkét oldalán fontosnak tartják a kooperációt a térség fejlődése és jövője szempontjából. Bár az ukrán válság hatására a közelmúltban az EU és Oroszország között kialakult feszültségek kicsit megingatták a régióban élők optimizmusát a gazdasági együttműködés perspektíváját illetően, a norvég és orosz civil szervezetek közötti és az egyéb informális határon átnyúló kapcsolatok tovább élnek, erősödnek. A norvég oldalon az érintettek egyenesen elítélik az Oroszországra kiszabott szankciókat, több nyílt demonstráció is volt a térségben a norvég kormányzás azokat támogató döntései ellen. A közelmúltban a határtól 30 km-en belül élők számára bevezetett kishatárforgalmi engedély ellenére a helyiek további könnyítéseket szorgalmaznának, és azt is, hogy a térségben megszűnjenek a lezárt, katonai zónák, továbbá fejlesszék a határátkelőket és a kapcsolódó közlekedési infrastruktúrát. A térségben úgy vélik, hogy ha ezek megvalósulhatnának, és emellett az eddiginél nagyobb részt vállalna az orosz fél a CBC-projektek finanszírozásában, a várt helyi gazdasági együttműködés is végre fellendülne.

A *svéd–norvég* esettanulmány rávilágított arra, hogy bár a szó szoros értelmében itt húzódik az EU külső határának egy szakasza, valójában szinte minden tekintetben állítható, hogy legfeljebb az EU egy „belső” határőrvidékére emlékeztet (tekintetbe véve azt is, hogy földrajzi helyzeténél fogva azoknál jellemzően jóval ritkábban lakott). Kiruna és Narvik között hagyományosan szinergikus és kiegyensúlyozott a kapcsolat, melynek alapja, hogy a kirunai vasércbányászat termékei számára a narviki jégmentes kikötő biztosít több mint egy évszázada szabad utat a világpiac felé. Mivel a határon átnyúló együttműködés megszokott gyakorlat, paradox módon az érintett felek kevésbé érzékelik tevékenységeikben e kooperáció hozzáadott értékét. Bár a helyiek szerint a határon átnyúló együttműködést ki lehetne terjeszteni még a gazdaság más területeire is, a határ mindkét oldalán jellemző erős gazdasági növekedés miatt nincs meg a kellő motiváció e lehetőségek kiaknázására. A kutatásból az is kiderül, hogy mindkét oldal érdeke a határt átszelő közlekedési infrastruktúra (pl. az ún. Malmbanan, azaz Ércvasút) fejlesztése, mely által, az érdekeltek szerint, a Kiruna–Narvik-tengely globális jelentőségű közlekedési folyosóvá válhatna. Végül azt is fontos megemlíteni, hogy a szoros gazdasági együttműködés mellett fontos társadalmi kohéziók is jellemzik ezt a határvidéket: a szinte azonos nyelv és nagyon hasonló kultúra, történelem, valamint a számi kisebbség jelenléte is összeköti e határ két oldalát.

A *finn–orosz* határ mentén vizsgált terület, annak a legdélebbi szakasza már sok szempontból eltér a fenti példától (és emellett jelentősen különbözik az ugyanezen két ország közötti, de északabbra fekvő, jóval ritkábban lakott határvidékektől). A hatmillió népeségű Szentpétervár jelenléte a térségben alapvetően meghatároz minden határt átlépő kapcsolatot és kölcsönhatást, mellette jelentőségében eltöprel a két délkelet-finnországi régió. A társadalmi-gazdasági aszimmetriák ennél fogva nem egyértelműek ebben a térségben. A határhoz közelebb eső orosz vidék még mindig feltűnően szegényebb a finn szomszédokhoz képest (ebben némileg érvényesül Szentpétervár forráselszívó ereje is); ez a különbség még az Imatra–Svetogorsk határ menti „ikervárosok” esetében is igen szembetűnő. Ezzel szemben a határközeleli finn térségek, melyek már több mint egy évtizede kénytelenek szembesülni hagyományos fafeldolgozó-iparuk beszűkülésével és az abból következő strukturális válsággal, gazdaságuk megújulásának, felvirágzásának

esélyét éppen a túlnyomóan Szentpétervárról érkező (jellemzően erős fizetőképességű, fiatal családos, felemelkedett középosztálybeli) turisták tömegében, az orosz befektetésekben és bizonyos fokig a hatalmas határon túli piac kiaknázásában is látják. Erre komoly hangsúlyt fektettek ezek a finn régiók és településeik fejlesztési stratégiáikban, legalábbis egészen addig, amíg az ukrán válság hatására a közelmúltban fel nem merültek bizonytalanságok (pl. a rubel leértékelődése kapcsán csökkent egy időre az orosz turizmus volumene, illetve a finn export és befektetések egy részét érintik az Oroszország elleni szankciók korlátozásai). Az mindenesetre elmondható, hogy az 1990-es évek eleje óta jelentős pozitív változáson ment keresztül ez a határ és a térségben élők felfogása, a másik félről alkotott véleménye. A határ is jóval átjárhatóbb, szaporodtak és kapacitásukban is fejlődtek a határátkelőhelyek, és bár a helyi vízum-szabad zóna létesítése egyelőre nem időszerű, a vízum beszerzési ideje jelentősen megrövidült. Az EU által támogatott CBC-programok lényegében sikeresnek mondhatók, jelentős fejlődésen és reformokon mentek keresztül. Lényeges változás az is, hogy Oroszország gazdasági és politikai megerősödésével mára már egyenlő félként vesz részt e programok finanszírozásában, és így jobban bele is szól azok tartalmának tervezésébe. A határon átnyúló projektek kifejezetten eredményesek az oktatás-kutatás és a kultúra terén; a társadalmi igény is megvan mindkét oldalon ezeknek a programoknak a folytatására (leszámítva az orosz oldalon a civil szervezetek részvételének politikai okokból való korlátozását). Azonban itt is (mint a norvég–orosz határvidék esetében) növekszik az igény a vállalkozások bevonására, azaz arra, hogy a térség gazdasága közvetlenebbül is profitáljon ezekből az együttműködésekben.

Az *ész-t-orosz* határ menti térség sokban hasonlít a finn–orosz helyzethez, de szembeűnő néhány, viszont annál nagyobb befolyású különbség is. Itt is meghatározó az orosz fél befolyása és súlya a határon át érvényesülő hatásokban; Szentpétervár szerepe is lényegében ugyanaz, mint a finn–orosz esetben. De eredendően történelmi okok és az észtek (a közelmúltban ismét felerősödött) félelmeinek következtében csekély annak az esélye, hogy a két ország, illetve a határrégiók közötti kapcsolatokban a finnekéhez hasonló „pragmatizmus” kerüljön előtérbe. A határ észk oldalon az orosz kisebbség jelenléte jóval jelentősebb és régebbi eredetű, mint Finnország esetében, és ennek – az előbb említett okok miatt – a határon átnyúló kapcsolatokra nem csak pozitív hatása van. Mindemellett itt is elmondható, hogy az EU által támogatott határon átnyúló együttműködési programok népszerűek, és kifejezetten nagy a „puhább”, társadalmi irányultságú (kulturális, turizmusfejlesztéssel kapcsolatos) projektek száma. A Narva–Ivangorod „ikervárosok” együttműködése sok pozitív példával szolgál.

A *lengyel–ukrán* határ menti térség helyzete sok tekintetben aszimmetrikus. A lengyel régiók aktívabbak és befolyásosabbak a határon átnyúló együttműködésben alapvetően azért, mert több tapasztalattal és saját forrással rendelkeznek, mint ukrán szomszédjaik. Viszont az is igaz, hogy a lengyel területi szereplők számára számos egyéb uniós támogatási lehetőség is adott (melyek még jobban is finanszírozottak, pl. a Kohéziós és Strukturális Alapok), és ennélfogva a CBC-program jelentőségét kevesebbre értékeli, mint az ukrán fél. Az ukrán régiók részéről – más alternatívák hiányában – erős az igény a határon átnyúló projektekre, és azoknak fontos térségfejlesztő potenciált tulajdonítanak, azonban hiányzik a megfelelő stratégiai orientáltság azok kiaknázására. Problémát okoz a két ország eltérő intézményrendszere és adminisztratív kultúrája is: az ukrán központosított és bonyolult adminisztráció nehezen fér össze a jellemzően decentralizált, erős középszintű kormányzás keretei között működő lengyel gyakorlatokkal. Némileg meglepő viszont, hogy a politikai volatilitás elenyésző hatással van a határ menti térségek közötti kooperációra: a határt átlépő kapcsolatokat és kölcsönhatásokat, valamint a projektalapú együttműködések kevesebé érintette a közelmúlt politikai krízise, mint az ukrán gazdaság már hosszabb ideje tartó válsága. Az viszont tény, hogy a CBC-programok folytatása és eredményessége a térségben jelentősen függ külső tényezőktől, konkrétan attól, hogy sikerül-e Ukrajnának a szükséges reformokat véghezvinnie ahhoz, hogy az Európai Unióval kötött társulási szerződése zökkenőmentesen lehessen.

A *magyar–szlovák*–ukrán hármashatár mentén kettős (vagy inkább hármás) periferiális helyzetben lévő régiókkal találkozunk, melyek saját országukon belül infrastrukturálisan és gazdaságilag is alulfejlettek, és egyben Európának is társadalmi, gazdasági és politikai szempontból egyaránt marginalizált peremvidékei. Ezen a hátrányos helyzeten az ukrán válság által okozott komoly társadalmi-gazdasági problémák csak tovább rontanak. Ennek a határvidéknek és az itt folyó együttműködéseknek jellegzetessége a magyar nemzetiségű szereplők dominanciája. A térségben a múlt században történt határváltozások eredményeképpen nőtt a magyar kvázi diaszpóra szerepe a határon átnyúló kapcsolatokban és folyamatokban; ez egyrésztől komoly előnyöket jelent a kooperációra nézve (a közös nyelv, kulturális közelség stb. formájában), másrésztől azonban nacionalista tendenciák alapjaként éppen fokozhatja az interetnikai feszültségeket és a társadalmi bizalmatlanságot a régióban. Hasonlóan fontos az egyének közötti határon átívelő hálózatok szerepe a határ menti együttműködésben, hiszen javítja ezeknek a tevékenységeknek, projekteknek a gördülékenységét, problémamegoldó képességét, azonban ebben az esetben is fennállhat az etnikai alapú szűrés, a járadék vadászat és a korrupció veszélye. A testvér-települési kapcsolatok (azaz a „twinning” sikeres példája a térségben) és a vidékfejlesztési innovációk terjedése pozitív hozadékaik ezeknek az interperszonális kapcsolatoknak, de ugyanezen típusú hálózatok éltetik a régióban, és főleg az ukrán–magyar határon jelentős (elsősorban dohányárura és üzemanyagra specializálódott) csempészetet.

A *román–moldáv* határmenté is számos egyenlőtlenséggel, geopolitikai feszültségekkel és azokból származó speciális dinamikával terhelt. A nem túl távoli történelmi okokból kifolyólag érthető, hogy Románia politikailag is érdekelt Moldova fokozottabb „integrálásában”, azonban Oroszország e kis állam gázfüggőségét használja fel arra, hogy megakadályozza az EU-hoz való közeledését. Moldova – ugyancsak Ukrajna helyzetéhez hasonlóan – európai stratégiája belső reformjainak sikerére alapoz, és erős a moldáv motiváció arra, hogy kihasználják az EU délkelet-európai kezdeményezései által nyújtott lehetőségeket. A határ menti együttműködésben azonban itt is a már tapasztaltabb EU-tag, a román fél az aktívabb, és a társfinanszírozási, illetve humán erőforrásokkal jobban ellátott; a moldáv térségi szereplők hatékonyabb részvételét a határon átnyúló programokban viszont a jogi és egyéb támogató intézményrendszerek fejletlensége is hátráltatja.

A *bolgár–török* határmentén is megfigyelhető az, hogy a határ EU felőli oldalán a bolgár területi szereplők előnyösebb helyzetben vannak mind a pénzügyi források és humán erőforrások, mind pedig az intézményi kapacitások terén, miközben a török fél aktívabbnak és kezdeményezőbbnek mondható a határon átnyúló együttműködési projektek terén. Ezen túlmenően ez a térség sem mentes ambivalenciáktól és helyi specifikumoktól. Bulgária által a török állampolgárok irányában fenntartott szigorúbb vízumkövetelmények miatt a határ átjárhatósága jelentősen különbözik a két oldalról nézve; ez nemcsak a kooperációs projektek megvalósítását és a turizmus fejlődését nehezíti meg, hanem erősíti a török oldalon az Európából való kirekesztettségérzést. A szíriai menekülthelyzettel kapcsolatosan kipattanó feszültségek az EU és Törökország között is veszélyeztethetik a jövőben a határon átnyúló programok eredményességét, mivel ebben az ügyben éppen a legérintettebbek, az állami intézmények jelentik mindkét oldalon a CBC-projektek motorját, kulcsfontosságú résztvevőit. Az együttműködések zöme kulturális jellegű, e téren viszonylag komolyak is az eredmények, azonban itt is kevés a gazdaságfejlesztésre irányuló közös tevékenység. Ez utóbbiakra mindkét oldalon nagy az igény, de kevés a mobilizálható kezdőtőke, és az EU-s támogatást ehhez képest a kutatásban megkérdőjeleztek nem tartják elegendőnek.

A tanulmányozott *görög–török* határvidék is egyike azoknak, ahol a két érintett ország kapcsolata történelmi konfliktusokkal, negatív sztereotípiákkal is terhelt. Az elmúlt években azonban a helyzet jelentősen javult, amihez a térségben élők szerint hozzájárult a határon átnyúló kapcsolatok és együttműködések megerősödése: a gyakoribb ta-

lálkozások segítenek felismerni azt, hogy több a hasonlóság és a kapcsolódási pont, ami összeköti, mint a különbség, ami elválasztja a határ két oldalán élőket. Ellentmondásos jellemzője a határvidéknek, hogy míg az EU felőli oldalon a görög gazdaság a mélypontját éli, a szomszédos török régiók látványosan és dinamikusan fejlődnek, részben éppen az EU felé vezető kapu szerepük miatt. A formális határ menti együttműködés szempontjából pedig az a legfontosabb tényező, hogy az elmúlt években a két ország rendezetlen határkonfliktusa miatt nem indult EU által támogatott CBC-program; így források és koordináció hiányában kielégítetlen maradt a kölcsönös igény a társadalmi célú, kulturális kapcsolatokat erősítő és vállalkozás-, illetve gazdaságfejlesztő együttműködésre. Mindezekre nagy a szükség mindkét oldalon, és a görög térségekben a mély gazdasági válság a helyieket még inkább motiválná a hosszabb távú, perspektivikusabb határ menti együttműködési hálózatok megerősítésére.

Az *olasz–tunéziai* esettanulmány elsősorban Szicília szigetének települései és Tunisz közötti határon átnyúló kapcsolatokat és együttműködéseket elemzi. Azt leszámítva, hogy a két régió közötti természetes határt képező Szicíliai-csatorna nemcsak fizikai korlát, hanem egyben összekötő kapocs is (pl. közös történelmi-kulturális örökség, számos közös érdek és megoldandó, pl. halászattal, környezetvédelemmel kapcsolatos probléma formájában), több a térségben a kooperációt nehezítő vagy ellehetetlenítő, mint a segítő tényező. A határon átnyúló együttműködés lehetőségeit behatárolja Tunézia 2011 óta folyó, törekény demokratikus átmenete és az azzal járó kiforratlan (és továbbra is erősen centralizált) intézményrendszer, a hiányzó politikai elkötelezettség, valamint Szicíliának az eredendő gazdasági-strukturális és társadalmi problémáit tovább fokozó gazdasági válsága is. A térségbeli együttműködések fejlődésére a előbbieken felül az unió bevándorlási politikájával és földközi-tengeri határainak védelmével kapcsolatos visszасágok és emberi tragédiák is árnyékot vetnek. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy még mindig inkább a segélyek határozzák meg az olasz–tunéziai határ menti kapcsolatokról kialakult, és így hierarchikusnak, egyoldalúnak mondható általános képet, mint a valódi partnerség. Optimizmusra az ad okot, hogy Tunéziában a politikai átmenettel aktivizálódott a civil társadalom, illetve hogy magában a demokratizálódás folyamatában fontos szerepet játszanak az európai normák és értékek; hogy a határt civilizációs konfliktus helyett inkább a különböző kultúrák és vallások békés együttélése és párbeszéde jellemzi, és hogy mindkét oldalon egyre több helyi szereplő látja a gazdaságfejlesztési és társadalmi-kulturális irányultságú együttműködésekben a perifériális helyzetükből való kiemelkedés lehetőségét.

A *spanyol–marokkói* határon átnyúló kapcsolatokat és együttműködést is beárnyékolja számos olyan tényező, mely nem feltétlenül a határközeli térségek és az ott élők befolyása alá tartozik. Az esettanulmányban vizsgált afrikai spanyol területek, Melilla és Ceuta, Marokkó által hosszú ideje visszakövetelt városok, komoly feszültséget okoznak a két ország kapcsolatában. Az elmúlt években ez a területi konfliktus a térségben gyakorta volt erőszakos megmozdulások és radikalizálódás forrása. Alapvetően ezekből a geopolitikai okokból kifolyólag nem egyezett bele Marokkó az EU által támogatott spanyol–marokkói ENPI CBC program indításába sem. Spanyolországnak a schengeni egyezményhez való csatlakozása (1991) óta a két említett enklávé település köré hatméteres elektromos kerítésrendszer, kamerák, őrtornyok képezte fal emelkedett, melyet az EU és Afrika között létező egyetlen szárazföldi határként a menekültek száza rohamoznak meg évente. Mindezek ellenére Ceuta és Melilla és az őket körülvevő marokkói „határvidék” települései között intenzívek a társadalmi-gazdasági kapcsolatok és kölcsönhatások. Az is igaz, hogy az elmúlt években az unió számos jelentős és sikeres próbálkozást tett rugalmasabb együttműködési keretek kialakítására az ún. déli szomszédságával, így Marokkóval is. Röviden összegezve a helyzetet, a spanyol (EU)–marokkói határ dinamikája az egyidejű szakadást és kohéziót okozó politikai-földrajzi folyamatokkal jellemezhető.

Összefoglalás

A tanulmányban tömören és csak néhány lényeges momentumra, kutatási eredményre kitérve, az esettanulmányok alapján legalább egy fontos konklúzió levonható: az Európai Uniónak a külső határa nagyon heterogén, számtalan történelmi, gazdasági, társadalmi, kulturális és geopolitikai tényező és azok jellegzetes kombinációi alakítják térségről térségre a határon átnyúló együttműködések és kölcsönhatások intenzitását, minőségét, fejlődését. A tanulmányozott határok mentén a szimetriaviszonyok sem kiszámíthatóak és egyértelműek, illetve sok esetben időben is igen változékonyak, instabilak. Habár az EU szomszédsági politikájának viszonylag marginális elemét jelentik a CBC-programok, a helyi, térségi szereplők mindenhol hangsúlyozzák azok jelentőségét, hozadékait, és erős kritikával illetik az együttműködések korlátozó vagy megnehezítő nemzeti vagy uniós döntéseket és beavatkozásokat. Az is megállapítható, hogy bár az aszimmetriák és „szakadékok” akadályozó tényezőként hatnak, a határon átívelő együttműködések és kapcsolatok jellegzetes mozgatója és indítéka mégiscsak a különbözőség, illetve az abból eredő gazdasági lehetőség, hatékonyabb problémamegoldás, szinergiák, vagy akár turisztikai vonzerő, kíváncsiság. Természetesen a CBC-programok és -projektek önmagukban nem képesek „lebontani” a határokat, megszüntetni az infrastrukturális hiányokból származó területi diszkontinuitást, vagy éppen kiemelni periferiális helyzetükből a társadalmi-gazdasági fejlődésükben gyakran többszörösen hátrányos helyzetben lévő határvidékeket. Emellett a határ menti régiók közötti együttműködés inkább szenvedő alanya a magasabb politikai ellentéteknek, nagyhatalmi konfliktusoknak, mint az azokat feloldani képes társadalmi erő. Mégis, szinte minden vizsgált határ menti régióban meghatározó és hosszú távú jelentősége van a határ két oldala közötti kollaboratív hálózatok, a bizalmi tőke erősödésének és esetenként tudatos felépítésének, melyben tekintélyes szerepet játszanak a kulturális és oktatási témájú közös projektek, valamint a civil társadalom fokozottabb részvétele.